

MEMLÜKLÜLERDE SALTANAT DEĞİŞİKLİĞİ USULÜ

Öğr.Gör.Dr.Ali AKTAN

Kelime anlamıyla memlûk "*efendisinin tasarrufu altında bulunan esir*" demek olup, "*erkek köle*" anlamına gelen "*abd*" kelimesinden bazı farklarla ayrılır. Şöyle ki : "*abd*" kelimesinden, ev işlerine bakmakla yükümlü bir hizmetçi anlaşıldığı halde "*memlûk*" kelimesi yukarıdaki kelime manasının yanısıra istilahta : "*harplerde esir düşerek veya tüccarlardan satın alınarak köle olan beyaz insan*"ı ifade etmeye başlamıştır¹. Memlûkler, hükümdar ve emirlerin muhafız birliklerine bağlı olup, meziyetleriyle kendilerini göstermiş ve efendileri tarafından azad edilmiş bir çeşit ücretli askerlerdir. IX. asrın ilk yarısından XIX. asrın başlarına kadar muhtelif değişikliklerle İslâm âleminde mevcudiyetini bildiğimiz memlûkler², Mısır'da kendi isimleriyle anılan Memlûklü Devletini (1250-1517) kurmak suretiyle bu müesseseye çok geniş bir boyut kazandırmışlardır.

Eski Türk hâkimiyet anlayışı hükümdarda Tanrı bağışı bazı vasıfların bulunduğunu ve idare etme hakkının kendisine Tanrı tarafından verilmiş bir hak olduğunu kabul eder. Başka bir deyişle hükümdar Tanrı tarafından kendisine kut (devlet, baht, iyi talih) ve ülüg (kısmet) verildiği için hükümdardır. Buna göre hâkimiyetin kaynağı ilâhî olup, Türk kağanı âdeta göğün yeryüzündeki temsilcisi gibidir. Asya Hun İmparatorluğu zamanından itibaren, bu anlayışın asırlarca Türk devlet idaresinin temel unsuru olarak kaldığı bilinmektedir³.

1 K.Yaşar Koprıman, "Memlûkler" (Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, Çağ Yayınları, İstanbul 1987, C.VI,s.433-543), s.433.

2 M.C.Şehâbeddin Tekindağ, "Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı", İ.Ü.Ed.Fak.Yayını, İstanbul 1961, s.21.

3 Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. : Bahaeddin Ögel, "Türk Kültürünün Gelişme Çağları", 2bs.,Kömen Yayınları, Ankara 1979, s.220; Osman Turan, "Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi", 3 bs.,Nakışlar Yayınevi, İstanbul 1979, C. I-II,s.168-176; İbrahim Kafesoğlu, "Türk MillîKültürü", Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1983, s.237-238; Reşat Genç, "Karahanlı Devlet Teşkilatı", Kültür Bakanlığı Yayını, İstanbul 1981, s.66-75.

"Kut" un babadan oğula geçip geçmediği hakkında kesin bir şey söyleyemeyeceğiz. Reşat Genç, kendisine "kut" verildiği için hükümdar olan bir kimsedeki bu üstünlüğün irsi olarak çocuklarına da geçtiği görüşündedir⁴. Bahaeddin Ögel ise kut ve devletin hakanlara doğuşla verilmiş olduğunu düşünebilmenin çok zor olduğunu ifade ediyor⁵. "Kut" un babadan oğula geçip geçmemesi bir yana, eski Türk hukûkî kurallarına göre "devlet hanedânın ortak malı" olarak kabul ediliyordu⁶. İslâm öncesi Türk devletlerindeki bu gelenek Karahanlılarda⁷, Büyük Selçuklularda⁸, Türkiye Selçuklularında⁹, İlhanlılarda¹⁰, Anadolu Beyliklerinde¹¹, Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletlerinde¹², kısacası Osmanlılardan önceki bütün müslüman Türk devletlerinde devam etmiştir¹³.

- 4 Reşat Genç, a.g.e.,s.69. "Kut" un irsi olarak babadan oğula geçtiği inancından ötürü, öldürülmeleri halinde hanedân üyelerinin kanlarını dökmek yasaktı. Bkz. : M.Fuad Köprülü, "Türk ve Moğol sülâlelerinde Hanedan Azasının İdamında Kan Dökmenin Memnûyetü", Türk Hukuk Tarihi Dergisi, Ankara 1944, C.I, s.1-9.
- 5 Bahaeddin Ögel, "Türk Devlet Anlayışı", Başbakanlık Basımevi, Ankara 1982, s.223.
- 6 Osman Turan, "Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi", 2 bs., Nakışlar Yayınevi, İstanbul 1980, s.200; Aydın Taneri, "Türk Devlet Geleneği", 2 bs. Töre-Devlet Yayınevi, Ankara, 1981, s.43; Bahaeddin Ögel, "Türklerde Devlet Anlayışı", s.66-67.
- 7 Reşat Genç, a.g.e.,s.194 ve 293; Osman Turan, "Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi", s.334-335.
- 8 Râvendî, "Râhat-ûs-Sudûr ve Âyet-ûs-Sürûr", çev : Ahmed Ateş, TTK Yayını, Ankara 1957, C.I, s.102-103; M.Altay Köymen, "Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi", TTK Yayını, Ankara, 1984, C.II, s.174.
- 9 Osman Turan, "Selçuklular Zamanında Türkiye", 2bs., Nakışlar Yayınevi, İstanbul 1984, s.216.
- 10 Bertold Spuier, "İran Moğolları", çev: Cemal Köprülü, 2 bs., TTK Yayını, Ankara 1987, s.274.
- 11 Osman Turan, "Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi", s.60 ve 201; İ.Hakkı Uzunçarşılı, "Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal", 3 bs., TTK Yayını, Ankara 1984, s.132-133.
- 12 İ.Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e.,s.269-270.
- 13 Devletli hanedânın ortak malı sayan bu feodal devlet anlayışı ancak Osmanlılar zamanında değişmiş ve XV. yüzyıldan itibaren merkezîyetçi devlet nizamı, yani paylaşılması asla kabul edilmeyen hâkimiyet anlayışı yerleşmeye başlamıştır. Söz konusu asrın başında Yıldırım Bayezid'in oğulları arasında cereyan eden egemenlik mücadelesi on yıldan fazla sürmüş, sonlarında ise II. Bayezid, kardeşi Cem'in : ülkeyi aralarında iktise bölerek Anadolu'nun kendisine bırakılması yolundaki teklifini şiddetle reddetmiştir. (Merkezîyetçi devlet nizamını sağlayabilmek için Osmanlı sultanlarının her çâyere başvurduklarını biliyoruz. Daha geniş bilgi için bkz.: Ali Aktan, "Osmanlı Hânedânı İçinde Saltanat Mücadelesi ve Kardeş Katli", Türk Dünyası Tarih Dergisi, Sayı 10, s.7-18; Sayı 11, s.45-56).

Memlûk sultanlarına gelince : bunların saltanata gelmeleri, diğer Türk devletlerindeki gibi irsiyetle ilgili değildir ¹⁴. Çünkü bunların hükümdar ailesine mensub olmak gibi bir üstünlükleri yoktur. Aksine küçük yaşta şu veya bu şekilde satın alınmış olup, kışlada tâlim ve terbiye gördükten sonra uzun yıllar asker olarak görev yapmışlardır. Dolayısıyla bir memlûklü sultanının, askerî ve siyasi başarıları sayesinde, diğer memlûklü emîrleri arasında temâyüz etmiş olmaktan başka bir özelliği yoktur. Başka bir ifade ile Memlûklü sultanları, köklü bir aileye mensub olmadıkları için güçlerini kendilerinden almak zorunda idiler. Saltanatın, hükümdar ailesine ait tabî bir hak olduğu şeklindeki bir kanaatin Memlûklülerde yerleşmemesinde bu özel durumun herhalde büyük tesiri vardır¹⁵.

Memlûklüler saltanatın verâsetle intikaline inanmadıkları için, herhangi bir sultanın vefatından sonra, hükümdarlık makamının nasıl doldurulacağı husûsu çoğu zaman münakaşa konusu olmuştur. Bu sebeble askerî görevlerde ve saray hizmetlerinde yetişerek emîrlîğe kadar yükselmiş olan nüfuz sahibi kişiler, bir memlûklü sultanı öldüğü zaman toplanırlar ve genellikle ilk planda sultanın yerine oğlunu tayin ederlerdi. Ancak bunu, saltanatın miras yoluyla geçtiğine inandıkları için değil, kendi aralarından en kuvvetli olanın ortaya çıkarak rakiplerini etkisiz hâle getirmesine kadar geçici bir çâre olarak gördükleri için yaparlardı. Böyle bir emîr ortaya çıktığı zaman, oğul sultanı azleder ve kendisi sultan olurdu¹⁶.

Kimin hükümdar olacağını tayin etmede merkezde bulunan ümerânın rolü büyüktü. Ancak, Kahire'deki emîrlerin yaptıkları seçimi tanımayıp taşradan muhalefet edenler de çıkabilirdi. Bunlar genellikle Suriye'deki nâib-i saltanalar olup, buradaki bütün nâiblerle

¹⁴ Makrîzî, "Kitâbü's-sülûk", C.I/2 (nşr.M.Mustafa Ziyâde), 2 bs., Kahire 1957, s.656, dipnot 2; C.II/1(nşr.M.Mustafa Ziyâde), Kahire 1971, s.65, dipnot 4.

¹⁵ Memlûklü sultanları ile bunların çağdaşı olan Delhi Türk Sultanları arasında bir benzerlik bulunmaktadır. Çünkü Delhi sultanları da bir hânedânın üyesi olmayıp, iktidara kendi kabiliyet ve gayretleri sayesinde yükselmişlerdir. Tahtta hak iddia edebilmelerinin tek sebebi, kendilerini rakiplerine karşı koruyabilecek güçte olmalarıydı. Her ne kadar Sultan İltutmuş ve Balaban, sultanlığı kendi ailelerinin tekeline sokmak istemişler ise de bunu tam olarak gerçekleştirememişlerdir. Ortaçağ Hindistan'ında tahta geçme belli bir kurala bağlanmamıştı. Sultanın veliahd tayin etmesi âdeti ama, bu arzuya bazan uyulmaz ve başa geçecek kişiyi komutanlar tayin ederlerdi (M.Aziz Ahmet, "Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle Delhi Türk İmparatorluğu", çev: Tansu Say, İstanbul ts., Tercüman 1001 Temel Eser, s.305).

¹⁶ K.Yaşar Kopruman, a.g.e.,s.451.

ve Türkmen beylikleriyle birleşmeleri halinde işi zorlaştırır ve hatta tersine çevirebilirlerdi¹⁷. Meselâ Haleb Nâibi Karasungur, Hama Nâibi Kıpçak ve Trablus Nâibi Esendemür, Baybars el-Çaşnigîr'in (1309-1310) sultan olmasını gönülden tasvib etmediler. Nitekim bir süre sonra diğer ümerâyı da yanlarına alarak isyan etmişler ve Nâsır Muhammed'e tahtını iade etmeye muvaffak olmuşlardır¹⁸.

İlk Memlûklü Sultanı Aybek'in (1250-1257) öldürülmesinden sonra oğlu Nureddin Ali, el-Mansûr lakabıyla sultan ilan edilmişti¹⁹. Fakat henüz onbeş yaşında bir çocuk olan Ali'nin emirlere karşı direnebilmesi ve bu sırada yaklaşmakta olan Moğol tehlikesine karşı ülkeyi koruyabilmesi mümkün değildi. Nitekim bunu bahane eden Nâibü's-saltana Kutuz²⁰, Mısır âyân ve ümerâsının rızasını aldıktan sonra Nureddin Ali'yi hal' etmiş, annesi ve kardeşi Kagan ile birlikte önce Kahire'de bilâhare Dimyat'ta hapsedirmiş, daha sonra da Bizans İmparatoru Laskaris'in ülkesine sürdürmüştür²¹. Kendisi de el-Muzaffer lakabını alarak Memlûklü tahtına çıkmıştır (1259). Buna göre Kutuz, efendisinin oğlunu hal' ederek yerine geçen ilk Memlûklü sultanı olmuştur.

Bir sulkast sonucu Kutuz'u öldürerek yerine geçen Sultan I.Baybars (1260-1277)²² memleketi yirmi yıla yakın idare etmiş, ölümünden sonra yerine geçirilen oğulları Berke (1277-1279) ve Sülemiş'in (1279) saltanatları ise çok kısa sürmüştür. Sülemiş'in yüz günlük saltanatı zamanında Atabeğ Kalavun iyice güçlenerek idareyi ele almış ve bir süre sonra Ümerâyâ sekiz yaşındaki Sultanın yaşının küçüklüğünden bahisle²³ "memleketin, ancak kâmil bir adamla katm olabileceğini"²⁴ söyleyerek tahtı ele geçirmiştir.

Verâset usûlüne inanmadıkları halde, ilk zamanlardan itibaren Memlûklü sultanlarının, herhalde babalık duygusuyla olacak, kendi

17 İ.Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s.296.

18 Makrizî, a.g.e., C.II/1, s.56 vd.; İbn Tagrıbirdî, "en-Nücumü'z-Zâhire", Kahire ts., C.VIII, s.237-242.

19 Makrizî, a.g.e., C.I/2, s.405; İbn Tagrıbirdî, a.g.e., Kahire ts., C.VII, s.41.

20 Nâibü's-saltanalar, gördükleri iş bakımından Osmanlılardaki veziriazamlara benzeyip, idâri ve askerî sahada, sultandan sonra en çok yetki ile mücehhez devlet adamlarıdır.

21 Makrizî, a.g.e., C.I/2, s.417-418; İbn Tagrıbirdî, a.g.e., C.VII, s.55, 72-73.

22 Makrizî, a.g.e., C.I/2, s.435-436; İbn Tagrıbirdî, a.g.e., C.VII, s.102.

23 İbn Tagrıbirdî, a.g.e., C.VII, s.287.

24 Makrizî, a.g.e., C.I/2, s.658.

oğullarını vellaht tayin ettiklerine şahid oluyoruz. Sultanın vasiyetine ve vellaht tayini ile ilgili olarak önceden ettikleri yeminlere sadık kalmak için, Memlûklü emirlerinin bunları hükümdar yaptıkları görülmüyorsa da bu yolla hükümdar olanların saltanatları uzun sürmemiş ve bir müddet sonra yerlerine büyük emirlerden birisi geçmiştir.

Üç defada toplam 45 senelik saltanatı sırasında, Haçlıları Suriye'den kovmak ve İlanlı tehlikesini bertaraf etmek suretiyle içte ve dışta hürmet kazanmış olan Kalavun'un oğlu Melik Nâsır Muhammed²⁵ Memlûklü sultanları içinde her bakımdan bir istisna teşkil eder²⁶. Muhammed b.Kalavun'un uzun ve başarılı geçen hükümdarlığı, kendisinden sonra 12 Memlûklü sultanının kendi oğul ve torunlarından olmasını sağlamıştır. Bu dönemi Nâsır Muhammed'in oğulları ve torunlarının devri olarak isimlendirmek mümkündür. Burcî memlûklerin kuruluşuna (1382) kadar devam eden bu dönemin en belirgin özelliği, Nâsır Muhammed'in neslinden gelip tahta çıkan sultanların çoğunun çocuk yaşta olmalarıdır. Bu yüzden Ümerânın nüfuzu iyice artmış²⁷ ve sık sık değiştirilen sultanlar emirlerin ellerinde âdeta birer oyuncak durumuna düşmüşlerdir. Nâsır Muhammed'in tek başına 45 yıl sultanlık yapmasına karşılık oğulları ve torunlarından 12 sultanın bu süreyi bile dolduramamış olmaları, Ümerânın ne kadar çok müdahalede bulduklarını göstermeye yeter. Bahrî Memlûkler döneminde (1250-1382) istisnâ olarak hükümdarlık eden Çerkes asıllı tek sultan Baybars el-Çâşnigîr'dir. Kalavun Hânedânına ve Türk Memlûkleri Devletine son veren Sultan Berkuk (1382-1389) ile birlikte saltanat makamı kesin olarak Çerkeslerin eline geçmiştir²⁸.

Bahrî Memlûklerde olduğu gibi, Burcî Memlûklerde de saltanatın babadan oğula geçmesi usûlü yoktu. Buna rağmen ölen sultanların yerine, vasiyetlerine uygun olarak oğullarının saltanata

²⁵ Melik Nâsır Muhammed'in birinci saltanatı 1293-1294, ikinci saltanatı 1299-1309 ve üçüncü saltanatı 1310-1341 yılları arasındadır.

²⁶ İ.Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s.296-297; K.Yaşar Koprıman, a.g.e., s.489.

²⁷ K.Yaşar Koprıman, a.g.e., s.491 Nâsır Muhammed'in oğulları ve torunları, kesintisiz olarak 41 yıl saltanat sürmüşlerdir. Bu süre zarfında Muhammed'in Ebû Bekir, Kûçûk, Ahmed, İsmail, Şaban, Hacı, Salih ve Hasan adlarında 8 oğlu ile (Makrizî, a.g.e., C.II/2, nşr.M.Mustafa Ziyâde, Kahire 1942, s.546) Muhammed, Şaban, Ali, Hacı adlarında 4 torunu hükümdarlık yapmışlardır.

²⁸ Berkuk hakkında geniş bilgi için bkz.: M.C.Şehâbeddin Tekindağ, "Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı".

getirildikleri görülmektedir. Ancak, babası Sultan Berkuk'tan sonra, iki defada toplam 12 sene saltanat süren Sultan Ferec hariç, bu suretle tahta çıkan diğer memlûklü sultanlarının hemen hepsi birer sene bile tahtta kalamamışlardır. Meselâ Şeyh el-Mahmudî'nin (1412-1421) oğlu Ahmet 7.5 ay²⁹, Zahir Tatar'ın (1421) oğlu Muhammed 4 ay³⁰, Barsbay'ın (1422-1438) oğlu Yusuf 3 ay³¹, Zahir Çakmak'ın (1438-1453) oğlu Osman 1.5 ay³², Aynal el-Alâî'nin (1453-1461) oğlu Ahmet 4 ay³³ sultanlık yaptıktan sonra hal' edilmişlerdir. Sultan Kayıtbay'ın (1468-1496) oğlu Muhammed ise 2 yıl 3 ay dayanabilmiştir³⁴.

Sultan Ferec'in ilk saltanat devresi (1399-1405), Timur'un Suriye seferine rastlar. İkinci saltanat devresi ise (1405-1412) tamamen iç isyan ve karışıklıklarla doludur. Ferec, ümerâ arasındaki rekâbeti önleyebilmek için babasının sağlığında, kendisiyle birlikte sıra ile vellaht tayin edilen kardeşleri Abdülaziz ve İbrahim'i öldürmüştür ise de bu bir işe yaramamış ve ülkenin dört bir yanında karışıklıklar artmaya devam etmiştir. Nihayet, Dimaşk Nâibli Nevruz ile Trablus Nâibli Şeyh el-Mahmûdi birleşerek Ferec'e karşı ayaklanmışlar ve O'nu öldürmüşlerdir³⁵. Daha sonra bu iki emir kendi aralarındaki durum açıklık kazanıncaya kadar, zamanın halifesi el-Müstain Billâh'ı sultan ilan etmişlerdi (1412)³⁶. Nitekim altı ay sonra Şeyh el-Mahmûdi, el-Müstain'i hal' ederek kendisi saltanata geçmiştir³⁷.

Bu örneklerden anlaşılacağı üzere, Burcî Memlûkler devrinde saltanatın irsen babadan oğula geçmesine, Bahrî Memlûkler devrindeki kadar müsamaha gösterilmemiştir. Memlûklülerin son zamanlarında sultanın azledilmesi ve yerine yeni hükümdarın

29 İbn Tagrıbirdî, a.g.e., C.XIV (nşr.C.Muhammed Muharrız, F.Muhammed Şeltût), Kahire 1971, s.197.

30 İbn Tagrıbirdî, a.g.e., C.XIV, s.235.

31 İbn Tagrıbirdî, a.g.e., C.XV (nşr.İbrahim Ali Tarhan), Kahire 1971, s.254.

32 İbn Tagrıbirdî, a.g.e., C.XVI(nşr.Cemâleddin eş-Şeyyal, F.Muhammed Şeltût), Kahire 1972, s.46.

33 İbn Tagrıbirdî, a.g.e., C.XVI, s.252.

34 İbn İyâs, "Bedâ'u'z-zuhûr", C.III (nşr.Muhammed Mustafa), 3 bs., Kahire 1963, s.403.

35 K.Yaşar Koprıman, a.g.e.,s.516.

36 Makrizî, a.g.e., C.IV/1 (nşr. Said Abdülfettah Aşûr), Kahire 1972, s.214; İbn Tagrıbirdî, a.g.e.,C.XIII (nşr.F.Muhammed Şeltût), Kahire 1971s.146-147, 189-190.

37 Şeyh el-Mahmudî hakkında geniş bilgi için bkz.: K.Yaşar Koprıman, "Mısır Memlûkleri Tarihi, el-Melik el-Müeyyed Şeyh el-Mahmudî Devri(1412-1421)", Ankara 1980. (Basılmamış doçentlik tezi).

seçilmesi emirlerin olağan işleri arasına girmişti. Hal'edilecek olan hükümdarın hal' sebepleri hakkında bir hüccet yazılıp imzalandıktan sonra sultana arz edilir ve yenisine biat edilirdi³⁸. Bu dönemde azledilen sultanların çoğu tahtlarının yanısıra hayatlarını da kaybetmişlerdir.

Seyfeddin Kayıtbay'ın eceliyle vefatından sonra yerine geçen oğlu Nâsır Muhammed (1496-1498) iki yıllık bir saltanattan sonra katledilmişti³⁹. Bunun halefi Zâhır Kansu da (1498-1500) sefeği gibi iki seneye yakın hükümdarlık etmiştir. Çıkan bir isyan sırasında kalede muhasara edilince kaçıp gizlenmek zorunda kalmış ve yakalandığında İskenderiye'de hapsedilmek suretiyle öldürülmekten kurtulmuştur⁴⁰. Bilâhare sultanlık eden Canbolat ve Tomanbay, sırasıyla ancak altı ve üç ay iktidarda kaldıktan sonra hem sultanlıklarından hem de hayatlarından olmuşlardır⁴¹.

Belki bundan dolayı tecrübeli emirler hükümdarlık makamına gelmekten çekinmeye başladılar. Mesela Kansu Gavri emirlerin en güçlüsü olmasına rağmen, sultan olmamakta direnerek ağlamış, fakat emirler kendisini âdeta sürükleyerek tahta çıkarmışlardır (1501)⁴².

Yavuz Sultan Selim'e karşı Merc-ı Dâbık'ta çok ağır bir yenilgiye uğrayan Sultan Gavri savaş alanında hayatını yitirmiş, hazine ve ordunun ağırlıkları Osmanlıların eline geçmişti. Suriye'deki Memlûklü hâkimiyeti sona erdiği gibi Yavuz Mısır'ı fethetmeye hazırlanıyordu. Bu şartlar altında kimse Memlûklü tahtına çıkmayı istemiyordu. Nitekim kendisine sultanlık teklif edilen Tomanbay, hazinede askere maaş verecek kadar bile para bulunmadığını, Osmanlılar Mısır'a saldırmaya hazırlandıkları halde Memlûklü komutanlarının yeni bir sefere istekli görünmediklerini, sultan olduğu takdirde bir süre sonra ümerânın kendisini tahttan indirip İskenderiye'de hapsedeceklerinden korktuğunu söyleyerek bu teklifi kabul etmedi⁴³. Ülke 50 gün kadar sultansız kaldı. Nihayet, zamanının sözü dinlenir kişilerinden olan Şeyh Suûd Ümerâya, her konuda

38 İ.Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e.,s.298, dipnot 1.

39 İbn İyâs, a.g.e., C.III, s.401.

40 İbn İyâs, a.g.e., C.III, s.436, 441-442.

41 İbn İyâs, a.g.e., C.III, s.463,477.

42 İbn İyâs, a.g.e., C.IV (nşr.Muhammed Mustafa), 2 bs., Kahire 1960, s.4.

43 İbn İyâs, a.g.e., C.V (nşr.Muhammed Mustafa), 2 bs., Kahire 1961, s.103.

Tomanbay'a itaat edip yardımcı olacaklarına dair Kur'an'a el bastırmak suretiyle Tomanbay'ı sultan olmaya razı etti⁴⁴. 11 Ekim 1516 tarihinde Memlûklü tahtına çıkarılan Tomanbay'ın, sultan olmak istememekte ne kadar haklı olduğunu zaman göstermiştir. Zira Tomanbay 267 senelik Memlûklü devletinin yıkılışını durduramadığı gibi kendisi de idam edilerek ortadan kaldırılmıştır (13 Nisan 1517).

Sonuc :

Bahrî Memlûkler zamanında (1250-1382) 24 sultan hüküm sürmüş olup bunlardan 17 tanesi Kalavun Hânedânındandır. Bu dönemde ülke bir asır boyunca Sultan Kalavun, oğulları ve torunları tarafından idare edilmiştir. Ancak bu durum memlûklerin, saltanatın miras yoluyla geçtiğine inanmalarının bir sonucu değil, o günkü şartların ortaya çıkardığı istisnâî bir durumdur. Nitekim Melik Nâsır Muhammed hâriç, Kalavun'un oğulları zamanında Ümerânın etkinliği çok fazla idi. Burcî Memlûklerde ise (1382-1517) 23 sultandan, babalarından sonra bu makama gelenlerin sayısı sekizdir. Öteki sultanlar arasında önemli bir kan bağı yoktur. Başka bir ifade ile saltanat makamı herhangi bir sultanın ailesinin tekeline girmemiştir. Buna göre Memlûklülerde saltanatın bir miras konusu olarak kabul edilmediğini söyleyebiliriz. Bizce bunun en önemli sebebi, sultanın köken itibarıyla Memlûklü komutanlarıyla aynı olmasıdır.

Memlûklü Sultanları (*)

A. Bahrî Memlûkler

1. 1250 İzzeddin Aybek
2. 1257 Nüreddin Ali
3. 1259 Seyfeddin Kutuz
4. 1260 Rükneddin Baybars el-Bundukdârî
5. 1277 Nâsırüddin Muhammed Berke Han
6. 1279 Bedreddin Sülemiş
7. 1279 Seyfettin Kalavun
8. 1290 Selahaddin Halil
9. 1293 Nâsırüddin Muhammed b.Kalavun (birinci saltanatı)

⁴⁴ İbn İyâs, a.g.e., C.V, s.104.

(*) İsimleri italik harflerle yazılmış olan sultanlar bir önceki sultanın oğlu veya kardeşidir.

10. 1295 Zeyneddin Ketboğa
11. 1297 Hüsameddin Lâçin
12. 1299 Nâsirüddin Muhammed b.Kalavun (ikinci saltanatı)
13. 1309 Rükneddin Baybars el-Çâşnigir
14. 1309 Nâsirüddin Muhammed b.Kalavun(Üçüncü saltanatı)
15. 1340 Seyfeddin Ebü Bekir
16. 1341 Alâaddın Küçük
17. 1342 Şihâbüddin Ahmed
18. 1342 İmâdeddin İsmail
19. 1345 Seyfeddin Şaban
20. 1346 Zeyneddin Haç
21. 1347 Bedreddin Hasan (birinci saltanatı)
22. 1351 Selahaddin Salth
23. 1354 Bedreddin Hasan (ikinci saltanatı)
24. 1361 Selahaddin Muhammed
25. 1363 Zeyneddin Şaban
26. 1376 el-Mansür Ali
27. 1382 Zeyneddin Haç (birinci saltanatı)

B. Burç Memlûkler

1. 1382 Seyfeddin Berkuk (birinci saltanatı)
2. 1389 Zeyneddin Haç (ikinci saltanatı)
3. 1390 Seyfeddin Berkuk (ikinci saltanatı)
4. 1399 Zeyneddin Ferec (birinci saltanatı)
5. 1405 İzzeddin Abdülaziz
6. 1405 Zeyneddin Ferec (ikinci saltanatı)
7. 1412 Müstâin Billâh el-Abbâs (aynı zamanda Abbasi Halifesi)
8. 1412 Seyfeddin Şeyh el-Mahmudi
9. 1421 Ebu's-sâdât Ahmed
10. 1421 Seyfeddin Tatar
11. 1421 Nâsirüddin Muhammed b.Tatar
12. 1422 Seyfeddin Barsbay
13. 1438 Cemâleddin Yusuf
14. 1438 Seyfeddin Çakmak
15. 1453 Fahreddin Osman
16. 1453 Seyfeddin Aynal
17. 1461 Şihâbüddin Ahmed
18. 1461 Seyfeddin Hoşkadem
19. 1467 Ebu'n-nasr Yelbay

20. 1467 Ebû Said Temürboğa
21. 1468 Seyfeddin Kayıtbay
22. 1496 *Nâsrüddin Muhammed b.Kayıtbay*
23. 1498 Ebû Said Kansu
24. 1500 Ebu'n-nasr Canbolat
25. 1501 Ebu'n-nasr Tomanbay I.
26. 1501 Ebu'n-nasr Kansu el-Gavri
27. 1516 Ebu'n-nasr Tomanbay II.